

Inga-lill.andersson@hotmail.se

När människorna odlade jorden och blev bofasta satte de upp bopålar, rå vid sina ägor. Det kunde vara ekpålar, furupålar eller särskilda stenar - rör som var uppsatta som gränsmarkeringar. De som odlade eller hade husdjur, satte upp inhägnader och gärdesgårdar samt grind till sina ägor. Bönder hoppades kunna hålla borta vilda djur, som rev och åt upp boskapen, samt att djuren skulle kvarstanna i hägnet. Odlarna var beroende av att hålla sig väl med gudarna som rådde över väder och himlvalvet, så man offrade till gudar vid såning och skörd.

Nära ägorna fanns offerskålar inhuggna i sten, för att där kunna offra i ritualer och försöka blidka gudarna så att de vakade över ägor och väder. Hävestenarna kan vara äldsta kvarvarande ritualstenarna i Dalsland. Vi har i Sverige på många håll fler orienterande stenar, som kan ha använts att blicka mot stjärnorna. De små stenarna på sidorna av Hävestenarna är minnesmarkeringar av något slag som refererade till något. Större stenar var särskilda gräns- eller referenspunkter i naturen och kunde ha ett särskilt innehåll. Stjärnorna rör sig på himlavalvet och markeringarna kanske användes vid vissa tider på året med punkter vid planeter och stjärnor.

Vid allfarvägar kunde dessa gränshögar med rösen vara lämpliga landmärken och mötesplatser. Intill gränskorsningar kunde det ofta bli bråk om marker eller gränser och ibland övergick slagsmålet till att bli allvar mellan liv och död. Senare kanske man lade mer betydelse vid gränshögar genom att där kan ha varit en plats för ett hastigt dråp. Seden med en gränsmarkering är släkt med Herm, vilka var platser som folkminnet ville bevara och där vägfarande brukade öka på med stenar, för att platsen skulle finnas kvar. Guden Hermes dvs. de vägfarandes skyddsgud står för namnet. Herm avbildades med ett manshuvud och en bål. En Hermes kunde användas som vägmärke. Hermes fanns med i den folkliga kulturen och var även tjuvarnas och talarnas Gud.

Gränsmarkeringar var en mycket viktig institution för att veta vilket som var ditt eller mitt. Femstenaröset kunde ge namn åt ett helt berg, alla talade om det och visste vart det låg. Sedan medeltiden var de utsatta och markerade stenarna viktiga skiljelinjer. Det var gränser mellan länder, köpingar, bohlbyar eller ägomarker. Riksgränsen mellan Norge och Sverige följer oftast vattendrag eller bergsmassiv. Gränsen är oftast dragen i räta linjer med ett röse där linjerna bildar en gemensam korsning. Mellan dessa större rösen finns mindre mellanrösen

Hjärtstenen, femstenaröset nedan Halleberg, Skogsvägen. En påmålad krona och ett vitt tvärstreck.

En visarsten vid femstenaröset nedan Halleberg, Skogsvägen.

Femstenaröset nedan Halleberg, Skogsvägen. Röset är skadat.

Viktigare gränsmarkeringar skulle bestå av sten som inte förgjordes så lätt. En gräns skulle rösas. Ett större gränsrös kallas Femstenarös, vilket skulle bestå av fem runda stenar som var tre alnar höga och nio alnar i en cirkel. I mitten av femstenaröset finns stenen som benämns Hjärtstenen och runt den var det fyra mindre hörnstenar. Runt Hjärtstenen var från början

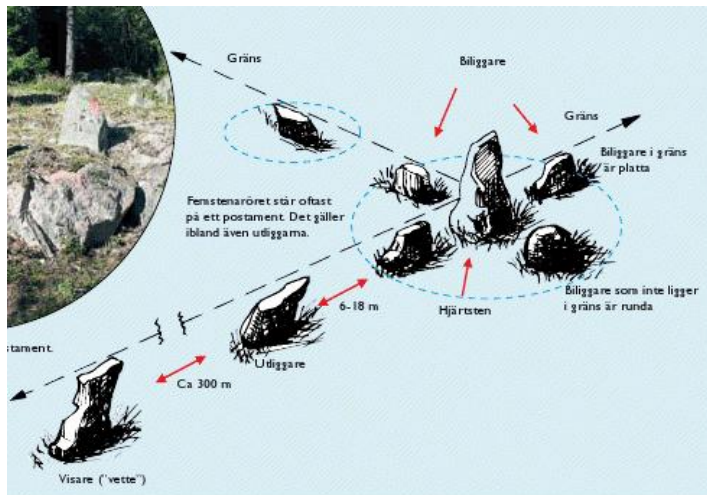
biliggare, skiälstenar – skiljestenar, som var mindre men runda stenar och låg ca en aln från Hjärtstenen, de var inte gränsmarkering. Namnet Hjärtsten är ganska naturligt då stenen har den viktigaste centrala platsen i hela röset. Biliggare som hade en gränsbetydelse var ställda på kant och hade platta sidor. De fyra mindre stenarna hade vassa kanter, en på varje sida om den centrala Hjärtstenen och kallades då visarstenar, vilka visade gränslinjen inifrån och ut i marken.

Förutom dessa fyra stenar finns i jorden en sten på varje sida men trettio alnar bortom röset som visar gränslinjen till och från röset. Två av stenarna bortom biliggarna kallas för vittnen - vettare och de andra två kallas för utliggare. Gränsrösenas geografiska plats emellan varandra är beroende på gränsens storlek, markens underlag och var mycket olika i de olika landskapen. De södra landskapen har tätare avstånd mellan gränsrösen med några tusen fots avstånd, men på de norra vidderna i landet är längre avstånd och det kan vara upp till en mil ifrån varandra.

Till första utliggarstenen i gränslinjen kunde det vara mellan 6 – 18 meter. Från utliggarstenen och längst ut till visarstenen kunde det vara upp emot 300 meter. Oftast har femstenarösen inte den tydligt organiserade uppbyggnaden vid mindre gränser, utan man lade utliggar- och visarstenar närmre Hjärtstenen. Ofta kunde femstenarna ligga på ett högre stenröse.

För ägrolotternas gränser använde man förr också något som kallas för råsten. Det var en nedsänkt sten som var toppig upptill. Råsten hade man vid alla avvikningar och korsningar på ägomarken, s k sträckrå. Mellan råstenarna satte man upp träpålar eller visarstenar. Gränserna skulle markeras vid laga skifte. Ofta kan man hitta stengränserna i naturen. Det är enkelt för en kunnig människa att se vart ett gränsröse finns, då man kan tyda de olika stenarna som har en mittpunkt i Hjärtstenen. Eftersom den var större och högre, skiljde den sig från övriga marken. Mittstenen var lätt att tyda, och den har även en kulturell innebörd. Gränsstenarna skulle vara tyngre än en 'mansbörda', ungefär 50 kilo för att de inte skulle vara enkla att avlägsna i gränstvister.

När det gäller gränsmarkeringar vid större gårdar, så finns uttrycket i lagen att marken ligger inom 'rå och rör'. En gräns skulle vara upphuggen bland träden i skogen och där riktningen byttes skulle det finnas gränsrösen.

I Bibeln talas om att inte flytta gränsmarkeringar. 5 Moseboken 19:14. *Du skall icke flytta din nästas råmärke, något råmärke som förfäderna hava satt upp i den arvedel du får i det land som Herren, din Gud, vill giva dig till besittning.*

Enskilda otroligt formade stenar hade alltid en särskild betydelse och var oftast animerade, de kunde ha innebörd och säga något till dagens människor från avlidna men förståndiga äldre. Stenarna ingick i en Skallkultur. De var vardagliga väsen som kunde användas vid särskilda bruk exempelvis som fruktbartshetsgivande eller gränsövervakare. De levandegjordes vid vissa tillfällen med blommor och andra symboler då de fick ett namn och platsen blev särskilt namngiven vid offer. Skallstenen kan ha varit platsbunden för den lilla byn och var dess egna gudom i en råsten som rådde över häradet och rågången som visade vart råarna fanns. För att skydda skallstenen och för att blidka gudomen gjordes måhända en överbyggnad, kanske en äreport eller tak. Skallarna kunde även ha en funktion som astronomiska observationsplatser och användes av de lärda i ett kollektivt minne som överfördes från den ena generationen till den andra. I Malmö fanns under medeltiden ett inhägnat torgområde med markerade skallestenar, där marknadshandeln endast fick finnas inom området vid Stortorget. En skalle kunde innebära en myckenhet av symbolik. Dåtida språk och tänkesätt anar vi bara fragment av. I skallen är sätet för hjärnan och förnuftet, förstånd och tankar. I en skalle fanns det två seende ögon. En rakad skalle kunde ses på en straffad träl, då orätt begåtts. Ett religiöst meddelande från en skallig munk, kunde möjligen vara; *Gud ser dig*. Skallen kan ses som en öppen metafor; *Tänk dig för innan du beträder eller gör åverkan på ägan, ty straff utgår.*

Referenser.

Bibeln. 5 Moseboken.

www.raa.se

<http://runeberg.org/famijour/1882/0374.html>

<http://runeberg.org/nfcd/0025.html>

<http://www.kindsforskarklubb.se/bibliotek/kindsgrans.htm>